

Feministisiä näkökulmia kuolemaan

Varpu Alasuutari, Sanna Karhu & Heidi Kosonen

Tässä *Sukupuolentutkimus–Genusforskning*-lehden teemanumerossa käsitellään kuolemaa, tappamista ja suremista feministisistä, intersektionaalisista, monilajisista ja ekologisista näkökulmista. Kuolema on monella tapaa ajankohtainen aihe. Valtioiden harjoittama bio- ja nekropolitiikka altistaa lukemattomat ihmis- ja muunlajiset eläimet jatkuvalle väkivallalle ja kuolemalle (Foucault 1990; 2000; Mbembe 2003, 2019; Karhu 2022b). Jotkut ryhmät on määriteltä elämän arvoisiksi, toiset tapettaviksi, ja osa on sysätty oman onnensa nojaan heikentämällä tai tuhoamalla elämän ehtoja. Toisaalta tutkijat ovat kutsuneet nykyaikaa ”tanatoseeniksi” eli kuoleman aikakaudeksi (Bonneuil & Fressoz 2017). Kolonialistinen ja ekstraktivistinen kapitalismi on synnyttänyt erilaisia ”kuoleman maailmoja” tuhoamalla tai saastuttamalla ekologia elinehtoja niin globaalissa etelässä kuin lännessäkin (ks. esim. Wyschogrod 1985; Rose 2006; Sealey-Huggins 2017). Elämme keskellä ekokatastrofia, joka on eksistentiaalinen uhka maapallon elämälle. Kuolema kaipaa kipeästi tarkastelua feministisistä normi- ja valtakriittisistä näkökulmista sekä globaaliin oikeudenmukaisuuteen sitoutuneista näkökulmista. Kuten teemanumeromme tekstit osoittavat, kuoleman tarkastelussa tärkeitä lähestymistapoja ovat ekofeminismin ja intersektionaalisen feministisen teorian lisäksi myös kriittinen miestutkimus ja queer-kuolemantutkimus.

Vaikka uhka on laaja ja kollektiivinen, jopa planetaarinen (Kosonen 2023; ks. myös Radomska, Mehrabi & Lykke 2020; Elo ym. 2024), ympäristökriisin kohtalokkaat vaikutukset kohdistuvat etenkin marginalisoituihin ryhmiin ja kietoutuvat yllä kuvattuihin nekropolitiittisiin ja kapitalistisiin mekanismeihin. Esimerkiksi Leon Sealey-Hugginsin (2017) mukaan ympäristökriisin eksistentiaalinen uhka on

kolonialistinen ja kohdistuu ensisijaisesti globaaliin etelään, joka saa kantaakseen muuttuvien sääolosuhteiden aikaansaamat hirmumyrskyt, kuivuuden, taudit ja nälänhädän sekä ilmastopakolaisuuden. Lisäksi ne nojaavat globaalin kapitalismin tapaan riistää luontoa ja sellaisia eläinpopulaatioita, joiden elämä ymmärretään vapaasti kulutettaviksi tai tuhottaviksi resursseiksi. Esimerkiksi lihan tuotanto on valtava ekologinen riski maapallon kantokyvylle (González ym. 2020).

Melanie Joy'n mukaan lihansyönti ei ole vain ruokavalio vaan uskomusjärjestelmä ja maailman-katsomus, jota hän nimittää karnismiksi (Joy 2009). Koska karnismi normalisoi lihansyöntiä eli tekee siitä luonnollista ja tavallista, muut ruokavaliot, kuten kasvissyönti tai veganismi, näyttäytyvät poikkeuksina. Ne edustavat ”erikoisruokavalioita” – huolimatta siitä, että suuri osa maapallon asukkaista syö kasvispainotteisesti. Lihansyönti on tänä päivänä rikkaiden maiden ylellinen ja miehin etuoikeus (ks. esim. Adams 2015[1990]), jolla on vakavia ekologisia seurauksia kaikelle elämälle. Ei ole poikkeuksellista, että ympäristökriisistä tai eläinteollisuudesta puhuminen tai näihin liittyvä aktivismi saavat aikaan naisvihamielisiä, rasistisia, ableistisia ja spesistisiä vastareaktioita (esim. Kosonen & Löf 2024; Vowles & Hultman 2021). Tällaisia vastareaktioita ja/tai niiden taustalla piileviä sukupuoli- ja muita etuoikeusrakenteita käsitellään kaikissa tässä numerossa julkaistavissa artikkeleissa.

Artikkelissaan ”Elänteollisen tappamisen normi ja ilonpilaajuuden muutospotentiaali Gustafsson & Haapojan *Siat*-näyttelyssä” Sanna Karimäki-Nuutinen hyödyntää feministi- ja queer-teoreetikko Sara Ahmedin ilonpilaajan hahmoa, jonka avulla hän tarkastelee eläintuotantonormin kyseenalaistamis-

ta taiteessa ja niitä affektiivisia reaktioita, joita tällainen taide saa aikaan. Karimäki-Nuutinen ehdottaa, että normeja vastustava ilonpilaaja on hyödyllinen paitsi teoreettisena käsitteenä myös käytännön työkaluna eläintuotantonormin purkamisessa ja taiteen vaikutusmahdollisuuksien tarkastelussa.

Ryan Manhire puolestaan tarkastelee teollisen perheenelättäjän rooliin sidottua maskuliinisuutta ja sen murtumista ilmastonodenialismin näkökulmasta artikkelissaan "Love Thy Enemy? Understanding and Responding to the Self-Destructive Necropolitics of Petro-Masculine Climate Refusal". Hän analysoi kriittisesti ilmastoaktivisti Greta Thunbergiin kohdistuvaa naisvihamielistä ja ableistista vihaa. Manhire tarkastelee erityisesti näiden vihareaktioiden "petro-maskuliinista" ja "neko-patriarkaalista" ulottuvuutta. Toisaalta hän korostaa osallistuvan dialogin tärkeyttä ilmiön ymmärtämisessä ja siihen vastaamisessa polarisaatiota ruokkivien vastakkainasettelujen ja toiseuttamisen sijaan.

Henri Hyvönen ja Laura Mankki käsittelevät maskuliinisuuden yhteyttä tappamiseen artikkelissaan "Kunniallisen mieheyden rakentuminen eläinten metsästämiseen ja lihansyönttiin keskittyvissä mieskeskeisissä sosiaalisissa medioissa". He analysoivat metsästäjämiesten tapaa rakentaa sometileillään maskuliinisuutta, jossa eläinten tappamisella ei pröystäillä vaan sitä häivytetään maalaillemalla siitä nostalgisia tunteita herättävä, ruuan hankintaan ja valmistamiseen liittyvä taito. He argumentoivat, että maskuliinisuus irrotetaan tällä tavalla symbolisesti tappamisesta ja liitetään autenttista luontosuhdetta korostavaan kunniallisuuteen.

Vaikka paheneva ympäristökatastrofi tekee kuolemasta erityisen ajankohtaisen aiheen, kuolema on akuutti teema feministisessä tutkimuksessa myös muista näkökulmista tarkasteltuna. On oleellista huomata, että kuolemia sekä suoraan että välillisesti tuottava ja elämän elettävyyttä kaventava bio- ja nekrovalta kohdistuvat erityisellä voimalla niin rodullistettuihin ihmisiin kuin sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin (esim. Alasuutari ym. 2021; Chen 2012; Karhu 2022a; ks. myös Mustasaari *tämä numero*). Vähemmistöjen näkökulma on elintärkeä ajassa, jossa tasa-arvoa ja yhdenvertaisuutta tietoisesti murennetaan ja jossa valtaan nousseet oikeistokonservatiivit ovat ottaneet vähemmistöjen oikeuksien poistamisen ja moninaisuuden kieltämisen tavoitteekseen.

Konkreettinen esimerkki vähemmistöjen elämän elettävyyden kaventamisesta on Yhdysvaltojen presidentiksi toistamiseen nousseen Donald Trumpin asetus, jonka mukaan Yhdysvaltojen politiikassa tunnustetaan jatkossa vain kaksi sukupuolta (ks. esim. Sulasma 2025). Tähän mennessä Trumpin politiikka on jo johtanut Yhdysvalloissa siihen, että passien sukupuolimerkinnän muutospyynnöt on jäädytetty eikä passeihin ole enää mahdollista saada ei-binäärisyyttä kuvaavaa X-merkintää. Lisäksi Yhdysvalloissa pyritään kokonaan kieltämään esimerkiksi alaikäisten pääsy sukupuolta affirmoivaan terveydenhoitoon ja sulkemaan transnaiset ulos naisten urheilusta. Näistä kysymyksistä on kiisteltu jo aiemmin, mutta nyt transvihamielinen politiikka on lujittunut entisestään. Valtion virastojen julkaisemia tutkimuksia sensuroidaan ja nettisivuja suljetaan, jos ne sisältävät sukupuolen moninaisuuteen viittaavia sanoja – tai ylipäättään sanan "gender". Tilanne on hälyttävä ja radikaalisti sukupuolivähemmistöjen oikeuksia ja elämän elettävyyttä heikentävä. (Ks. mm. Lambda Legal 2025; Harjumaa 2025).

Elettävyyden ja kuoleman lisäksi myös suremista hallitaan poliittisesti, mikä tekee joidenkin kuolemien suremisesta hankalaa tai mahdotonta (esim. Doka 1999; Butler 2004, 2009). Suremisen normit vaikeuttavat esimerkiksi sellaisten läheissuhteiden ja kuolemien suremista, jotka eivät täytä cis- ja heteronormatiivisia odotuksia (Alasuutari 2020; Karhu 2017; Kosonen 2021). Kenneth J. Doka (1999) käsitteellistää äänioikeudetonta surua (*disenfranchised grief*) määrittää suremisen ja siihen liittyvien tunteiden julkisen ilmaisuuden rajoittaminen ja tuen kieltäminen surijalta sillä perusteella, että surun kohdetta ei tunnisteta tai että kuolema poikkeaa normeista. Tällainen äänioikeudeton sureminen koskettaa queer-surun (Alasuutari 2020) lisäksi esimerkiksi tabuluonteista itsemurhaa (Kosonen 2021) ja muunlajisten eläinten ja ympäristön suremista (esim. Stanescu 2012; Pihkala 2019). Toisaalta myös lajisorto pönkittää suremisen hierarkiaa; massasukupuutto ei välttämättä herätä yhtä suurta surua kuin lemmikin kuolema. Emme myöskään pysähdy ruokaostoksillamme lihashyllyjen eteen itkemään teurastamoiden liukuhihnoilla tapettuja eläimiä, joiden viimeinen leposija on steriilien muovipakkausten kautta lihansyöjien vatsoissa (Karhu 2017; Stanescu 2012; ks. myös Nikkanen *tämä numero*).

Yhdysvaltalaisfilosofi ja feministiteoreetikko Judith Butler väittää, että joidenkin elämät ovat survavampia kuin toiset. Tällä hän viittaa suremisen normatiiviseen hierarkiaan: suremme ainoastaan niitä vainajia, joiden elämää arvostimme. Niitä, joilla ei ole väliä, ei myöskään surra. Surtavuuden (*grievability*) käsitteellä hän kiinnittää huomiota siihen, kuinka tiettyjä elämiä ei tunnusteta eläimen arvoisiksi eläimiksi. Tästä seuraa, että myöskään heidän kuolemiaan ei lasketa menetyksiksi. Butler (2009, ks. myös Karhu 2017) tarkastelee suremisen hierarkiaa erityisesti Yhdysvaltojen sotatoimissa ja tappamisen oikeutuksen retorikassa. Ajankohmainen esimerkki suremisen politiikasta on Israelin tekemä palestiinalaisten kansanmurha, jossa Israel on tappanut yli 42 000 ihmistä, joista suuri osa on lapsia ja naisia. Arvostetussa lääketieteellisessä aikakauslehdessä *Lancetissa* julkaistun vertaisarvioitun artikkelin mukaan uhrimäärä on kuitenkin tätä virallista lukua huomattavasti suurempi (Jamaluddin ym. 2025).

Butler puhuu myös tukahdutetun surun poliittisista seurauksista analysoimalla julkista tilaa, kuten valtamediaa, melankolisena paikkana, jossa tiettyistä kuolonuhreista ei hiiskuta eikä heitä avoimesti surra. Elämme absurdissa ja synkässä melankoliassa: jatkamme arkeamme, vaikka kansanmurha syvenee Gazan tulitauosta huolimatta. Samalla kun Trump veljeilee Netanjahun kanssa aikomuksenaan puhdistaa Gaza kokonaan sen asukkaista, palestiinalaiset toimittajat ja aktivistit – he, jotka yhä ovat elossa – jatkavat Israelin veristen iskujen dokumentointia sosiaalisessa mediassa aivan silmiemme edessä.

Feministisen tutkimuksen kannalta kiinnostavaa on myös uusi, nouseva ala: queer-kuolemantutkimus. Siinä yhdistyvät monet yllä kuvatut näkökulmat ja tutkimuskohteet. Ruotsissa vuonna 2016 perustetusta kansainvälisestä *Queer Death Studies* -verkostosta ponnistanut queer-kuolemantutkimus purkaa perinteisemmän kuolemantutkimuksen normeja queer-feminististä kritiikkiä esittäen (Radomska, Mehrabi & Lykke 2019; 2020, Petricola 2021; MacCormack 2020; 2025). Queer-kuolemantutkimuksessa on vahva posthumanistinen ja uus-materialistinen fokus, mikä tekee siitä relevanttia etenkin ympäristökriisin ja muunlajisiin eläimiin kohdistuvan nekropolitiikan näkökulmasta. Queer-kuolemantutkimuksen queer ei siis viittaa pelkäs-

tään seksuaalisuuden tai sukupuolen kysymyksiin vaan laajemmin hierarkisten normatiivisuuksien kyseenalaistamiseen. Alan tutkijat voivat esimerkiksi kysyä, kuinka solu- ja kudosiseläimiä hyödyntävä biotaide tai koe-eläiminä käytetyt ja laboratoriojätteeksi mielletyt banaanikärpäset voivat haastaa perinteisiä kuolemakäsityksiä (Radomska 2020; Mehrabi 2020). Toisaalta kriittisen tarkastelun kohteina voivat queer-kuolemantutkimuksessa olla myös ne surua ja kuolemankulttuuria säätelevät normit, jotka kohdistuvat queer- ja transihmisiin (ks. mm. Alasuutari 2020; Alasuutari ym. 2021; Whitestone & Linz 2023). Toisinaan posthumanistinen sekä queer- ja transihmisten kokemuksellinen näkökulma voivat queer-kuolemantutkimuksessa myös yhdistyä (Lykke 2015; 2022; 2023).

Tässä numerossa queer-kuolemantutkimus on vahvasti mukana Inari Nikkasen esseessä ”Surun näytös: kollektiivinen sureminen vastarinnan tilana”. Esseessään Nikkanen queeriyttää surua kohdistamalla tutkivan katseensa muunlajisiin eläimiin ja tehotuotantoon. Kuten Nikkanen kysyy: ”Kuinka suruprosessi voisi edes tulla onnistuneesti päätökseen, kun joka sekunti jossakin tapetaan eläin?” Kuoleman normeja puretaan myös Kati Aakkosen esseessä ”Elämän ja kuoleman lomittuminen jään sulamisessa”. Jään liikettä ja eloisuutta sekä ilmaston lämpenemisen aiheuttamaa jään katoamista ja kuolemaa pohtiessaan Aakkonen kysyy ”mitä meiltä jää huomaamatta, jos rajoitumme elämään ja kuolemaa tarkastellessamme ihmiskeskiseen näkökulmaan?”. Sanna Mustasaaren kirjoittamassa esseessä ”Merkintöjä itsemurhasurusta erään transelämän ei-elettävyyden äärellä”, keskitytään puolestaan transelämän ellettävyyteen ja ei-elettävyyteen cisnormatiivisen maailman ristipaineissa. Keskeistä Mustasaaren esseessä on myös lapsen menettämiseen ja itsemurhaan liittyvän surun ja syällisyyden autoetnografinen pohdinta. Mustasaaren, Aakkosen ja Nikkasen omakohtaiset essee tarjoavat puhuttelevia ja koskettavia näkökulmia yhteiskunnallisesti torjuttuun, äänioikeudettomaan suuruun.

Queer-kuolemantutkimuksen jatkumoon asetuu niin ikään teemanumerossa julkaistava *Small Matters* -projektin (2023–2027, Suomen Akatemia) hanke-esittely, ”Small Matters: An Educational Community Project about Death and Dying”, jossa tarkastellaan kasvatustieteellisellä ja posthumanistisella

otteella lasten kohtaamisia kuoleman kanssa. Lasten näkökulma on kuolemaa koskeissa keskusteluissa usein sivuutettu ja siksi erityisen tärkeä tutkimuksen aihe. Kirja-arvioita numerossa on kaksi. Tiina Ollila arvioi Kadri Aavikin, Kuura Irnin ja Milla-Maria Joen toimittaman artikkelikokoelman *Feminist Animal and Multispecies Studies: Critical Perspectives on Food and Eating*. Koko Hubara puolestaan tarkastelee Jennifer C. Nashin teosta *How We Write Now. Living with Black Feminist Theory*. Puheenjohtajien palstalla SUNSin puheenjohtaja Hanna Ylöstalo ja varapuheenjohtaja Anna Elomäki kirjoittavat Sukupuolentutkimuksen seuran toiminnasta ja merkityksestä – sekä tieteellisiin seuroihin kuulumisen tärkeydestä. Puheenjohtajat jatkavat siis viime numeron pääkirjoituksessa aloittamaamme keskustelua SUNSin jäsenkadosta ja perustelevat, miksi SUNSin tukeminen kannattaa.

Kuten yllä olevasta kuvauksesta käy ilmi, tässä numerossa julkaistaan kaksi englanninkielistä tekstiä: Ryan Manhiren artikkeli sekä *Small Matters* -hankkeen esittely. Sukupuolentutkimus–Genusforskning-lehden kielipolitiikasta ja -linjasta on keskusteltu vuosien varrella paitsi lehden toimituskunnassa myös lehteä julkaisevassa Sukupuolentutkimuksen seurassa. Suomen- ja ruotsinkielinen lehti ei ole tavannut hyväksyä tekstejä muilla kielillä. Viime vuosina lehti on kuitenkin julkaissut myös yksittäisiä englanninkielisiä tekstejä, kuten kirja-arvioita ja lektioita (mm. Joutseno 2022; Zhaivoronok 2023).

Kieliasia tuli ajankohtaiseksi myös meidän toimituksellemme, kun saimme teemanumeroomme englanninkielisiä tekstiehdotuksia. Päätimme tällöin hyväksyä yksittäisiä tekstejä myös englanniksi tapauskohtaisesti harkiten. Vaikka haluammekin pitää kiinni sukupuolentutkimuksellisten tekstien julkaisemisesta ensisijaisesti kotimaisilla kielillä, pidämme tärkeänä sitä, että Suomessa asuvat mutta suomea tai ruotsia osaamattomat sukupuolentutkijat voivat julkaista lehdessämme. Tällöin julkaiseminen englanniksi on perusteltua. Näin voi olla myös silloin, jos tutkimusryhmän yhteisjulkaisun kirjoittajista kaikki eivät puhu suomea tai ruotsia. Vaikka yksittäisiä englanninkielisiä tekstejä on siis sekä meidän toimituskaudellamme että aiemminkin

hyväksytty lehteen, varsinaista uutta kielilinjausta ei vielä ole tehty. Tätä kirjoittaessa kielilinjauksen luonnos on työn alla. Palaamme asiaan myöhemmin päätoimituskautemme aikana.

13.2.2025 Helsingissä, Jyväskylässä ja Turussa
Varpu Alasuutari, Sanna Karhu ja Heidi Kosonen

Kirjallisuus

Adams, Carol J. (2015[1990]) *The Sexual Politics of Meat. A Feminist-Vegetarian Critical Theory*. London: Bloomsbury.

Alasuutari, Varpu (2020) *Death at the End of the Rainbow: Rethinking Queer Kinship, Rituals of Remembrance and the Finnish Culture of Death*. Turku: Turun yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8074-1> (haettu 15.12.2024).

Alasuutari, Varpu, Whitestone, Stephenson Brook, Goret Hansen, Laura, Jaworski, Katrina, Doletskaya, Olga & Zubillaga-Pow, Jun (2021) What Do We Talk about When We Talk about Queer Death? 2/ LGBTQ+ Necropolitics. *Whatever: A Transdisciplinary Journal of Queer Theories and Studies* 4: 599–630.

Aldrin Salskov, Salla, Backström, Joel & Creutz, Karin (2022) From Angry Monologues to Engaged Dialogue? On Self-Reflexivity, Critical Discursive Psychology and Studying Polarised Conflict. Teoksessa Pettersson, Katarina & Nortio, Emma (toim.) *The Far-Right Discourse of Multiculturalism in Intergroup Interactions*. Cham: Palgrave Macmillan, 163–188.

Bonneuil, Christophe & Frezzoz, Jean-Baptiste (2016) *The Shock of the Anthropocene*. London: Verso.

Butler, Judith (2009) *Frames of War. When is Life Grievable?* London: Verso.

-- (2004) *Precarious Life. The Powers of Mourning and Violence*. London: Verso.

- Chen, Mel Y. (2012) *Animacies. Biopolitics, Racial Mattering, and Queer Affect*. London: Duke University Press.
- Daggett, Cara (2018) Petromasculinity: Fossil Fuels and Authoritarian Desire. *Millennium: Journal of International Studies* 47:1, 25–44.
- Elo, Merja, Hytönen, Jonne, Karkulehto, Sanna, Kortetmäki, Teea, Kotiaho, Janne S., Puurtinen, Mikael & Salo, Miikka (toim.) (2024) *Interdisciplinary Perspectives on Planetary Well-Being*. London: Routledge.
- Foucault, Michel (2000) *Essential Works of Michel Foucault 1954–1984. Volume 1: Ethics: Subjectivity and Truth*. London: Penguin Press.
- (1990) *The History of Sexuality. Volume I: An Introduction*. New York: Vintage Books.
- González, Neus, Marquès, Montse, Nadal, Martí & Domingo, José L. (2020) Meat Consumption: Which Are the Current Global Risks? A Review of Recent (2010–2020) Evidences. *Food Research International* 137.
- Harjumaa, Marika (2025) LGBT ja transseksuaali ovat nyt kiellettyjen sanojen listalla Yhdysvaltain terveysvirastoissa – verkosta poistettiin tutkimuksia. Yle.fi. <https://yle.fi/a/74-20140964> (julkaistu 2.2.2025).
- Hultman, Martin & Pulé, Paul M. (2018) *Ecological Masculinities: Theoretical Foundations and Practical Guidance*. New York: Routledge.
- Jamaluddine, Zeina ym. (2025) Traumatic Injury Mortality in the Gaza Strip from Oct 7, 2023, to June 30, 2024: A Capture–Recapture Analysis. *Lancet*. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(24\)02678-3](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(24)02678-3) (haettu 15.12.2024).
- Joutseno, Astrid (2022) Online Life Writing and the Production of Maternal Knowledge. *Sukupuolentutkimus–Genusforskning* 35:1, 60–64.
- Joy, Melanie (2009) *Why We Love Dogs, Eat Pigs, and Wear Cows: An Introduction to Carnism*. San Francisco: Conari Press.
- Karhu, Sanna (2022a) Gender Skepticism, Trans Livability, and Feminist Critique. *Signs* 47:2, 295–317.
- (2022b) “Näimme kaiken omin silmin”: tappaminen teurastamoissa piilotettuna väkivaltana. Teoksessa Kaarlenkaski, Taija & Latva, Otto (toim.) *Tunteva tuote. Kuinka eläimistä tuli osa teollista tuotantoa*. Tampere: Vastapaino.
- (2017) *From Violence to Resistance. Judith Butler’s Critique of Norms*. Väitöskirjatutkimus. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Kosonen, Heidi (2023) Planetaarinen kuolema elämän rihmastomaisissa prosesseissa. Ympäristöahdistus. <https://www.ymparistoahdistus.fi/artikkelit/planetaarinen-kuolema-elaman-rihmastomaisissa-prosesseissa/> (julkaistu 13.12.2024).
- (2021) Rituaalikuolema ja perhetragedia: itsemurhan määrittely ja tabuluonteisuus kauhuelokuvassa *Midsommar – loputon yö*. *Lähikuva – audiovisuaalisen kulttuurin tieteellinen julkaisu* 34:2–3, 23–41. <https://doi.org/10.23994/lk.111159> (haettu 15.12.2024).
- Kosonen, Heidi & Löf, Riku (2024) Pansy Asses and Terrorists: Sensibilities of Anti-Environmental Toxic Speech Against Extinction Rebellion Finland. *European Journal of Cultural Studies*. <https://doi.org/10.1177/13675494241278931> (haettu 15.12.2024).
- Lambda Legal (2025) Lambda Legal Condemns Anti-LGBTQ+ Executive Orders, Vows Legal Action: “We’ll See You in Court.” *Lambda Legal*. <https://lambdalegal.org/> (julkaistu 20.1.2025).
- Lykke, Nina (2023) Mourning with Rainbow Kin: Approaching Queer Kinship from New-Materialist Perspectives. Teoksessa Dahl, Ulrika, Uibo, Raili, Sorainen, Antu & Mizielska, Johanna (toim.) *Queer(y)ing Kinship in and Beyond the Baltic Region: New Directions*. Södertörn: Södertörn University Press, 209–308.

- (2022) *Vibrant Death: Posthuman Phenomenology of Mourning*. London: Bloomsbury Publishing.
- (2015) Queer Widowhood. *Lambda Nordica* 20:4, 85–111.
- MacCormack, Patricia (2025) *Death Activism: Queer Death Studies and the Posthuman*. London: Bloomsbury Publishing.
- (2020) *The Ahuman Manifesto: Activism for the End of the Anthropocene*. London: Bloomsbury Publishing.
- Mbembe, Achille (2019) *Necropolitics*. London: Duke University Press.
- (2003) Necropolitics. *Public Culture* 15:1, 11–40. <https://doi.org/10.1215/08992363-15-1-11> (haettu 15.12.2024).
- Mehrabi, Tara (2020) Queer Ecologies of Death in the Lab: Rethinking Waste, Decomposition and Death through a Queerfeminist Lens. *Australian Feminist Studies* 35:104, 138–154.
- Petricola, Mattia (2021) Introduction: Researching Queer Death. *Whatever: A Transdisciplinary Journal of Queer Theories and Studies* 4, 563–572.
- Radomska, Marietta (2020) Deterritorialising Death: Queerfeminist Biophilosophy and Ecologies of the Non/Living in Contemporary Art. *Australian Feminist Studies* 35:104, 116–137.
- Radomska, Marietta, Mehrabi, Tara & Lykke, Nina (2020) Queer Death Studies: Death, Dying and Mourning from a Queerfeminist Perspective. *Australian Feminist Studies* 35:104, 81–100.
- (2019) Queer Death Studies: Coming to Terms with Death, Dying and Mourning Differently. An Introduction. *Women, Gender & Research* 28:3–4, 3–11.
- Rose, Deborah Bird (2006) What if the Angel of History Were a Dog? *Cultural Studies Review* 12:1, 67–78. <https://doi.org/10.5130/csr.v12i1.3414> (haettu 15.12.2024).
- Sealey-Huggins, Leon (2017) ‘1.5°C to Stay Alive’: Climate Change, Imperialism and Justice for the Caribbean. *Third World Quarterly* 38:11, 2444–2463. <https://doi.org/10.1080/01436597.2017.1368013> (haettu 15.12.2024).
- Stanescu, James (2012) Species Trouble: Judith Butler, Mourning, and the Precarious Lives of Animals. *Hypatia* 27:3, 567–582.
- Sulasma, Olli-Pekka (2025) Trump lunasti ensi töikseen lupauksensa ”woken” nitistämisestä – tätä asetus ”naisten suojelemiseksi” tarkoittaa. Yle.fi. <https://yle.fi/a/74-20138295> (julkaistu 21.1.2025).
- Valencia, Sayak (2019) Necropolitics, Postmortem/ Transmortem Politics, and Transfeminisms in the Sexual Economies of Death. *Transgender Studies Quarterly* 6:2, 180–193. Kääntänyt Olga Arnaiz Zhuravleva.
- Vowles, Kjell & Hultman, Martin (2021) Dead White Men vs. Greta Thunberg: Nationalism, Misogyny, and Climate Change Denial in Swedish Far-Right Digital Media. *Australian Feminist Studies* 36:110, 414–431.
- Whitestone, Stephenson Brooks & Linz, Daniel (2023) End-of-Life Topic Avoidance among Gender-Diverse Young Adults: The Importance of Normalizing Gender-Affirming End-of-Life Conversations. *Human Communication Research* 49:2, 127–138. <https://doi.org/10.1093/hcr/hqad013> (haettu 15.12.2024).
- Wyschogrod, Edith (1985) *Spirit in Ashes: Hegel, Heidegger, and Man-Made Mass Death*. New Haven: Yale University Press.
- Zhaivoronok, Daniil (2023) External Resistance, Internal Disagreements: LGBTQ+ Activism in St. Petersburg. Kirja-arvio teoksesta: Lukimaa, Pauliina (2022) *LGBTQ+ Activists in St Petersburg: Forming Practices, Identifying as Activists and Creating Their Own Places*. *Sukupuolentutkimus Genusforskning* 36:3–4, 54–56.